

Κατά την ανάγνωση και η μετάφραση

(14 θέσεις για τη μεταφρασιμότητα του Τζόις)

I.

Κάθε κείμενο προδίδει λιγότερο ή περισσότερο τα όρια της μεταφρασιμότητάς του· τα προδίδει μέσα στα όρια της αναγνωστικής του προσδοκίας. Τα δύο μνημειώδη βιβλία του Τζόις, στη μεταφρασιμότητα των οποίων αναφέρομαι εδώ (*Ulysses*, *Finnegans Wake*), γράφτηκαν, και έκτοτε λειτουργούν πάντα, ως το έσχατο όριο της αναγνωστικής προσδοκίας¹. Η γλώσσα του τζουϊσικού κειμένου δεν είναι λογοτεχνική γλώσσα. Είναι μια υπεργλώσσα, ένα πυκνό Υπερκείμενο (hypertext) στο οποίο διασταυρώνεται η λειτουργία όλων των γλωσσών, εθνικών, επικοινωνιακών, προφορικών, γραπτών, λογοτεχνικών, δοκιμιακών, δημοσιογραφικών κ.λπ. Αυτή η υπεργλώσσα² ενσυνειδήτως «προκαλεί» τη μετάφραση· «προκαλεί», με τη συγκρουσιακή έννοια που χαρακτηρίζει κάθε ερωτική σχέση: απωθεί (το αντικείμενο του πόθου: την ανάγνωση, την ερμηνεία και τη μετάφραση) επειδή διακαώς την επιδιώκει.

II.

Τα όρια της αναγνωστικής προσδοκίας, με τα οποία διακινδυνεύει την αναγνωσιμότητα και άρα τη μεταφρασιμότητα των κειμένων του ο Τζόις, ογδόντα χρόνια τώρα, καταγράφονται συνεχώς, η σχετική βιβλιογραφία είναι απέραντη. Κάθε νέα απόπειρα προσδιορισμού και καταγραφής των τζουϊσικών ορίων είναι όμως, από την ίδια της τη θέση, καταδικασμένη: κάθε θεωρητική παρέμβαση επί του εκτός ορίων, επί του *παραβατικού* κειμένου, εξ ανάγκης διακινδυνεύει και τα δικά της όρια: την επιστημοσύνη της, την ικανότητά της εν τέλει να «μεταφράσει» το κείμενο, δηλαδή να το επανεντάξει (στο πνεύμα της «κοινωνικής επανένταξης» των παραβατικών ατόμων) στα όρια των υπαρκτών γλωσσών.

III.

Το απεριόριστο κείμενο, το κατά Μαλαρμέ ανοικτό βιβλίο, είναι πάντα «βιβλικό», κρυπτικό, μνητικό: η τζουϊσική, όπως και η ομηρική *Οδύσσεια*, ή η *Θεία Κωμωδία*, προϋποθέτει μια διαδικασία προσέγγισης που υπερβαίνει τη μεταφραστική· απαιτεί την ψυχή τε και σώματι μύηση. Η ερμηνευτική θεωρία μόνον μία φιλοδοξία μπορεί να έχει· ότι θα υποδυθεί τον *οίστρο*· ότι δηλαδή θα «κεντρίσει» τον αναγνώστη/μεταφραστή που στέκεται ενεδός εμπρός στο μυστήριο αυτού του υπερκειμένου, ότι θα ωθήσει την (δικαιολογημένη) αφωνία του σε δημιουργική φωνή.

¹ Βλ. π.χ. πρόχειρα: i. τη σχετική παρατήρηση της Karen Lawrence: «...το βιβλίο αναπτύσσεται ως εγκυκλοπαίδεια των πιθανοτήτων της πλοκής και του ύφους [...] και έτσι αντιδρά πεισματικά στην κριτική απόπειρα που θα ήθελε να το εξαναγκάσει σε μία μόνο σημασία.» (*The Odyssey of Style in "Ulysses"*, Princeton, 1981, σελ. 11-12) και ii. την άλλη του George Steiner: «Ο Τζόις εκφράζει τη συντομία γραμμής ανάμεσα στη σύνθεση και στον νεολογισμό» (*After Babel*, Oxford Univ. Press, Oxford, New York, 1998, σ. 199).

² Βλ. την πασιγνώστη διατύπωση στο *Πορτραίτο του Καλλιτέχνη* (πέμπτο κεφάλαιο): «Η γλώσσα του, τόσο οικεία και τόσο ξένη, θα είναι πάντα για μένα μια επίκτητη γλώσσα. Ούτε δημιούργησα ούτε αποδέχτηκα τις λέξεις της. Η φωνή μου τις κρατάει σε απόσταση. Η ψυχή μου αισθάνεται στενόχωρα στη σκιά της γλώσσας του.» Ως προς τη ευρύτερη έννοια αυτής της παρατήρησης πρβλ.: «Θα ήθελα μια γλώσσα υπεράνω όλων των γλωσσών, μια γλώσσα που να υπηρετούν όλες οι γλώσσες. Όταν εκφράζομαι στα

IV.

Το τζοϊσικό Υπερκείμενο στην εντελέχειά του εμπεριέχει όλον τον κόσμο, κατά τα κέλτικα, καββαλιστικά, ιουδαϊκά ή αρχαιοελληνικά πρότυπα· κατά συνέπειαν απαιτεί την «επιτελεστική» (performative) ανάγνωση –του τύπου της ραψωδίας, της προσευχής ή ακόμα και της σαμανικής τελετής³ αδιαφορώντας για (ή καταργώντας) την αναφορική: αναδιηγείται τον κόσμο και, αναδιηγούμενο μυστικά τον κόσμο, τον αναδημιουργεί με φαντασιακό κέντρο τον εαυτό του. Οπότε ο αναγνώστης/μεταφραστής δεν ερμηνεύει απλώς ένα κείμενο, συμμετέχει στη φαντασιακή αναδημιουργία ενός ολιστικού σύμπαντος.

V.

Το τζοϊσικό Υπερκείμενο προϋποθέτει τον εαυτό του ως Έτερο· ως το εν προόδω σύνολο των άπειρων υπο-κειμένων (των «μεταφράσεων») που εκ κατασκευής προσκαλεί. Θεμέλιο της κατασκευής του είναι η δύστροπη γλώσσα του. Η γλώσσα στο Υπερκείμενο Τζόις είναι το κέντρο του κόσμου ακριβώς επειδή *δεν είναι μία*: επειδή κατασκευάστηκε ως *αρχείο πιθανοτήτων στις τροπές της γλώσσας*· με την πρόθεση να συνιστά το ελάχιστον της αναφορικής επικοινωνίας και το μείζον της τελεστικής ανάγνωσης· πρόκειται για μια φτιαχτή αγγλική, μια ματωμένη, βασανισμένη, τσακισμένη, εξουθενωμένη αγγλική. «Αν δεν μάθεις *αυτά τα πεποιημένα αγγλικά* δεν θα καταλάβεις ποτέ σου τίποτε», υποτονθορίζει ακαταπαύστως ο Τζόις· εφόσον ζητά από τον αναγνώστη να καταλάβει *τα δικά του*, τα πολύ *προσωπικά* του αγγλικά, στην ουσία του απαιτεί όχι απλώς να τον μεταφράσει, αλλά να τον *μιμηθεί* στην διά της γλώσσας αναδημιουργία του κόσμου.

Ο πνευματικός δάσκαλος του Τζόις, ο φιλόσοφος Τζιανμπατίστα Βίκο (1668-1744), υποστηρίζει την ποιητική σοφία, την αρχετυπική αγριότητα που κρύβει εντός της η γλώσσα («κάποτε κάθε λέξη ήταν ένα ποίημα» –*Sapienza Poetica*). Ο Τζόις, σε μια σταδιακή κλίμακα συγγραφικής κατάκτησης που αρχίζει από την αληθοφανή αναπαράσταση (στα πρώτα του κείμενα) για να καταλήξει στην πολυγλωσσική υπεργλώσσα της (*Αγρόπνιας των Φίννεγκαν*) σταθερά επεδίωξε αυτό το βαβελικό/ποιητικό όραμα: μια γλώσσα που θα αναδημιουργείται αενάως από τον χρήστη με την ουτοπική πρόθεση να επιστρέψει στην πρωταρχική αθωότητα.

«Verum et Factum convertuntur.» Η περίφημη θέση του Βίκο ότι δηλαδή «το αληθινό και το δημιουργημένο μεταλλάσσονται αμφίδρομα»⁴, βρίσκει την έσχατη εφαρμογή της στο Υπερκείμενο του Τζόις: εφόσον είμαστε σε θέση να μάθουμε την αλήθεια μόνον σε ό,τι είναι δικό μας

Αγγλικά αναγκάζομαι να κλείνομαι σε μια παράδοση» (Richard Ellmann, *James Joyce* (1959), Oxford Univ. Press, New York 1982, σ. 410).

³ Πρβλ. στο σημείο αυτό, αλλά και παρακάτω, σε όλο το κείμενο, την άποψη του Ντάνιελ Μπελ (*The cultural contradictions of capitalism*, Harper Collins Publishers 1978, ελλ. μτφρ.: *Ο Πολιτισμός της Μεταβιομηχανικής Δύσης*, Νεφέλη 1999, μτφρ. Γερ. Λυκιαρδόπουλος): «Η λογοτεχνία της νεωτερικότητας –η λογοτεχνία του Γέητς, του Λώρενς, του Τζόις και του Κάφκα– υπήρξε μια λογοτεχνία η οποία, όπως είπε ο Lionel Trilling, “πήρε η ίδια τη σκοτεινή εξουσία που ορισμένες πλευρές της θρησκείας άσκησαν κάποτε πάνω στο ανθρώπινο πνεύμα”. Μερμινούσε με τον ιδιωματικό της τρόπο, για την πνευματική σωτηρία».

⁴ *De Antiquissima Italorum Sapientia ex Linguae Originibus Eruenda*, 1710.

δημιούργημα – ιδού μια γραφή προκλητικά ανοιχτή στην αναδημιουργία του καθενός⁵, ανοιχτή στην απειροστή αλήθεια των χρηστών της και άρα ισοδύναμη προς την αλήθεια του σύμπαντος κόσμου – την ίδια τη Δημιουργία.

VI.

Το τζοϊσικό Υπερκείμενο είναι το ίδιο *μια μεταφραστική απόπειρα*: ένας κώδικας μετάφρασης του Κόσμου, μία αριστοτελική μίμησις του αποκαλυπτικού «εν αρχή ην ο λόγος». Στο *Ulysses* η διατύπωση του Ιωάννη αναπτύσσεται ως εξής: «In the beginning was the word, in the end world without end.»⁶ Στην αρχή η Λέξη, στο τέλος Κόσμος δίχως τέλος, ατέρμων, στην ανακύκληση του προπατορικού αμαρτήματος: της Δημιουργίας. Γίνεται φανερό ότι ο μεταφραστής της τζοϊσικής «μετάφρασης» του Κόσμου καλείται να την αντιμετωπίσει ως επίδοξος μύστης· που σημαίνει να της παραχωρήσει μια θέση μέσα στον προσωπικό του κώδικα ανάγνωσης του Κόσμου πριν τη μεταγράψει στον δημόσιο κώδικα της οποιασδήποτε γλώσσας.

VII.

Αυτή η διαδικασία της ανάγνωσης/μετάφρασης που τελείται σε μυστική επαφή με το άνευ ορίων υπερκείμενο, «σημαίνει» εν τέλει στο κάθε υπο-κείμενο τη δική του μοναδικότητα· άρα επιστρέφει στον εαυτό της και προσγράφεται στο μητρικό υπερκείμενο, στην αρχετυπική μετάφραση του κόσμου. Μετά το πέρας αυτής της διαδικασίας κανένα από τα δύο μέρη δεν μένει αλώβητο. Το μετάφρασμα επικάθεται στο πρωτεϊκό πρωτότυπο ως μαρτυρική ή (και) αμαρτωλή σινδόνη. Ο συγγραφέας μοιράζεται την *auctoritas* αυτού του οιονεί παλιμνήστου με τον αναγνώστη/μεταφραστή⁷.

VIII.

Το δέκατο τέταρτο επεισόδιο του *Ulysses* («Τα Βόδια του Ήλιου») περιλαμβάνει, ως γνωστόν, μια εξουθενωτική παρωδία της αγγλικής γλώσσας ως Ιστορικής εμπειρίας. Η παραδειγματική αυτή μίμηση χρησιμεύει για να αποδείξει την εγγενή αδυναμία κάθε γλώσσας να αποτελεί αυθεντία για την αλήθεια των σημειομένων και των αναφορών της· αυτό όμως συνεπάγεται τη δυνατότητα να αλλοιωθεί, να διαφθαρεί να «εκτραπεί» σε άπειρες εκδοχές –όσες και οι χρήστες της. Ο Τζοϊς αποδεικνύει ότι κάθε δόκιμη γλώσσα μπορεί ανά πάσα στιγμή να εκτραπεί σε Βαβέλ, δηλαδή σε συνθήκη έξω από τον υπαρκτό πολιτισμό, σε γλώσσα της Επιθυμίας –έστω και κατά τον σπασμωδικό τρόπο που αυτό συμβαίνει στον προθάλαμο του μαιευτηρίου με τους νεαρούς φοιτητές της ιατρικής: «Τούτες οι σπίθες της νιότης, έφταναν σε τόσες υπερβολές λες και

---

⁵ Επειδή στο παρόν κείμενο επαναλαμβάνεται ως αξίωμα η ιδέα του τζοϊσικού κειμένου που είναι ανοιχτό στην αναδημιουργία του από τον χρήστη ο αναγνώστης μπορεί να αναζητήσει στο [Ulysses, Οδηγός Ανάγνωσης](#) (Α. Μαραγκόπουλος, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2010) και συγκεκριμένα στα εδάφια που αφορούν την τεχνική κάθε επεισοδίου, απαντήσεις σε τυχόν ερωτήματά του.

⁶ *Ulysses*, «Κίρκη».

προέρχονταν από παιδιά σε πρόωρη ανάπτυξη: οι λέξεις στις θορυβώδικες συζητήσεις τους δεν γίνονταν εύκολα κατανοητές και συχνά δεν ήταν ευγενικές· ήταν τόση η χοντροκεφαλιά τους και οι αισχρές τους mots, που το μυαλό του εφρικίαζε· μα ούτε είχαν ακέραια αίσθηση κάποιας κοσμιότητας *παρόλο που η παρακαταθήκη τους σε ισχυρά ζωικά ένστικτα μιλούσε για λογαριασμό τους*».

IX.

Όταν μεταφράζουμε τον ιδιόμορφα μακροπερίοδο λόγο του Χένρι Τζαίμς, μεταξύ του πρωτοτύπου και του μεταφράσματος ορίζεται ένα *ελάχιστο σύνορο επαφής* εφαρμόσιμο σε κάθε ανάλογη περίπτωση· το οποίο εξαρτάται αφενός από την ποιητική του πρωτοτύπου, τους συντακτικούς και δομικούς του τρόπους, τα διακείμενά του, την γραμματολογική του ένταξη κ.λπ., και αφετέρου από τις αντιστοιχίες που εντοπίζονται στη γλώσσα υποδοχής του. Αυτό το ευαίσθητο σύνορο αποτυπώνει τον βαθμό επιτυχίας της μετάφρασης. Όταν μεταφράζουμε τον μακροπερίοδο λόγο του Τζόις η απόδοση αδυνατεί να ορίσει απέναντί του ένα παρόμοιο *ελάχιστο σύνορο*. Ο δικός του λόγος⁸ σε κάθε περίπτωση μας υποχρεώνει να μεταφράζουμε ad hoc. Η αιτία εντοπίζεται στην εξής διαφορά: η γλώσσα του Χένρυ Τζαίμς, με τις όποιες τροπές της, σηματοδοτεί σε κάθε χρήση του μακροπεριόδου λόγου ένα προσδιορισμένο περιεχόμενο, ένα νόημα, ένα *ελάχιστο* πλοκής, αναφοράς κ.λπ. Αντιθέτως η γλώσσα του Τζόις, είναι η γλώσσα του «ζωϊκού ενστίκτου», η γλώσσα της Επιθυμίας: σηματοδοτεί πάντα και πρωτίστως τον ίδιο της τον εαυτό –*είναι αυτή η μυστική, εγωιστική υπεργλώσσα* το περιεχόμενο, η πλοκή, η αναφορά κ.λπ., ανεξαρτήτως από τις όποιες αναπαραστατικές και λογοτεχνικές της σημάνσεις.

X.

«Ανεξαρτήτως από τις όποιες σημάνσεις». Δυνητικά όλες οι αφηγήσεις έχουν τη θέση τους εδώ. Όλες, που σημαίνει: στο όριο του τίποτε. Κάθε μικρο-αφήγηση (ή και τρόπος) εντός του τζοϊσικού υπερκειμένου περιέχει την εντελέχεια της αναίρεσής της· θα μπορούσε θαυμάσια να υποκατασταθεί από κάποια άλλη, θα μπορούσε και να μην υπάρχει. Ό,τι υπάρχει στο τζοϊσικό Υπερκείμενο υπάρχει ως *απλή σήμανση της ζωής*, ως η ελάχιστη βάση μιας μυστικής συνεννόησης ανάμεσα στον συγγραφέα και στον αναγνώστη: «σου γράφω αυτό εδώ αλλά εσύ να διαβάσεις εκείνο που ξέρεις».⁹ Ό,τι περιγράφεται έχει μόνον μία φανερή πρόθεση: να προκαλέσει τις μυστικές δυνάμεις του αναγνώστη στην από κοινού επιτελεστική πράξη της επανανάγνωσης/αναδημιουργίας του Κόσμου.

⁷ Είναι αυτός ο λόγος που ο David Hayman προσδιορίζει τον τζοϊσικό συγγραφέα ως «Διευθέτη» (Arranger) των κειμένων (στο *Ulysses: The Mechanics of Meaning*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1970).

⁸ Από τις πλέον χαρακτηριστικές μορφές μακροπεριόδου λόγου στο *Ulysses* είναι αυτές στο 10ο επεισόδιο («Πλαγκτές Πέτρες») όπου οι μακροσκελείς παρατακτικές ή υποτακτικές προτάσεις συνδέουν μεταξύ τους ασύνδετα γεγονότα και πρόσωπα δίχως καμμία εσωτερική λογική (όσον αφορά τον αφηγηματικό κανόνα), καμμία *δικαιολογία* γι' αυτή τη συνάφεια. Οι κυριολεκτικώς *αδηφάγες* προτάσεις αυτού του επεισοδίου εν δυνάμει μπορούν να συνδέσουν τα πάντα με τα πάντα και να προεκτείνονται ad infinitum.

⁹ Ολόδια όπως στο επεισόδιο των «Σειρήνων» όπου το Eye (μάτι) του Κου Μπλουμ εξαπατά τις κοινωνικές συμβάσεις μέσα από το I (εγώ) της γραφής (βλ. Α. Μαραγκόπουλος, ό.π., σ. 231).

XI.

Η βιβλική γραφή του Τζόις ανέπτυξε εν προόδω μόνον ένα θέμα, το αρχετυπικό όλων των ανατολικών θρησκειών: την πτώση από το σύμπαν της αθωότητας: την έσχατη αδυναμία του Εαυτού απέναντι στις δυνάμεις της Αιωνιότητας. Στη θέση όμως της αμαρτωλής, της ενοχικής ψυχής, που η τύχη της είναι εν πολλοίς προκαθορισμένη –και άρα καταδικασμένη στο προσωρινό και το εφήμερο– ο Τζόις αντιπαραθέτει μια «αναρχική» ιδέα: προπατορικό αμάρτημα είναι η ίδια η Δημιουργία του κόσμου· επομένως κάθε δημιουργός που μιμείται τον Δημιουργό υπόκειται στην πτώση· είτε ονομάζεται Στίβεν Δαίδαλος¹⁰ είτε Earwicker, είτε Σέξπιρ είτε Τζόις. Ο δημιουργός δεν μπορεί να αποφύγει την πτώση αλλά –και εδώ τεχνηέντως ο Τζόις παρεμβάλλει τη θωμιστική του παιδεία– διά του λόγου του (δια)σώζεται στην αιωνιότητα: «Μέσα στη μήτρα ο λόγος γίνεται σάρκα αλλά μέσα στο πνεύμα του δημιουργού κάθε σάρκα που πεθαίνει γίνεται ο λόγος που δεν θα πεθάνει ποτέ.¹¹»

Αν η Δημιουργία του Σύμπαντος είναι το κατεξοχήν προπατορικό αμάρτημα (ειδικά στην *Αγρύπνια των Φίννεγκαν* αυτή η κατά Βίκο αντίληψη αποτελεί την κυρίαρχη δεσπόζουσα)¹² τότε μόνη σωτηρία παραμένει η φαντασιακή ανα-δημιουργία, η επανερμηνεία του κόσμου. Επομένως (καθώς τονίστηκε επανειλημμένως έως εδώ), εφόσον το τζοϊσικό Υπερκείμενο είναι η ανοιχτή μετάφραση του κόσμου, τότε η ανάγνωσή του, η μετάφραση της μετάφρασης, καθίσταται πραγματικός προθάλαμος για τη σωτηρία της ψυχής.

XII.

Το *Περί Ψυχής* του Αριστοτέλη (μέσα από τον σχολιασμό του Θωμά του Ακινάτη) και η άποψη του δευτέρου περί Κάλλους (*Summa Theologiae* –I,α.κ.39,8c) διασταυρώνονται στον τζοϊσικό προθάλαμο της μυητικής δοκιμασίας που οδηγεί στην διά του λόγου σωτηρία· πράγματι τόσο στην αριστοτελική *εντελέχεια* όσο και στη θωμιστική *αλληγορία* της καθημερινής εμπειρίας, διαπιστώνουμε τα σπέρματα της σκέψης που θέλει την πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία ως αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο αισθητό και στο πνευματικό, ανάμεσα στον δημιουργό του Λόγου και στον Δημιουργό του Κόσμου.

Ο Ουίλιαμ Μπλέικ, τον οποίο ο Τζόις αρέσκεται να παραφράζει, γράφει (στις *Παροιμίες της Κόλασης*): «Ο βρυχηθμός του λιονταριού, το ουρλιαχτό του λύκου, η μάνητα της τρικυμισμένης

¹⁰ Ο Δαίδαλος, αριστοτελικός τεχνίτης, πριν τον Αριστοτέλη, συνδέεται επίσης με την πτώση, με το προπατορικό αμάρτημα: συνήργησε με την Πασιφάη, τη γυναίκα του Μίνωα, και της έφτιαξε το ομοίωμα αγελάδας δια του οποίου κατάφερε να συνευρεθεί με το βόδι του Ποσειδώνα. Από την «αμαρτωλή» αυτή συνένωση γεννήθηκε το τέρας Μινώταυρος, για το οποίο ο Δαίδαλος κατασκεύασε το λαβύρινθο. Η πτώση του Ίκαρου είναι το τίμημα που πληρώνει ο δημιουργός που μιμείται τον Δημιουργό.

¹¹ *Ulysses*, «Βόδια του Ήλιου», βλ. ομώνυμο κεφάλαιο στο Μαραγκόπουλος, ό.π. σ. 293-322.

¹² Ο James Atherton στο κλασικό του βιβλίο αναφοράς για το *Wake (The Books at the Wake - A study of literary Allusions*, Faber and Faber, 1954) θεωρεί ότι ο Τζόις στηρίχθηκε στα ακόλουθα αξιώματα του Βίκο:

i. Η Ιστορία κινείται σε κυκλική πορεία· ορισμένες στερεότυπες συνθήκες επαναλαμβάνονται αενάως.

ii. Τα γεγονότα σε κάθε κύκλο επανέρχονται υπό νέα ονόματα σε όλους τους κύκλους.

iii. Τα πρόσωπα σε κάθε κύκλο επανέρχονται υπό νέα ονόματα σε όλους τους κύκλους.

iv. Κάθε πολιτισμός έχει τον δικό του Δία.

v. Κάθε Δίας διαπράττει, στην αφετηρία του κύκλου του, το ίδιο προπατορικό αμάρτημα από το οποίο εξαρτάται η δημιουργία.

Κατά συνέπεια το προπατορικό αμάρτημα βρίσκεται στην ίδια τη Δημιουργία του Κόσμου.

θάλασσας και το σπαθί του ολέθρου, έχουν στην αιωνιότητα μερίδιο, πολύ μεγάλο για το μάτι του ανθρώπου.» Ο τζοϊσικός καλλιτέχνης προσλαμβάνει εν αποκαλύψει¹³ αυτό το μερίδιο της αισθητής εμπειρίας στην Αιωνιότητα: διά του Λόγου μετασχηματίζει το αισθητό των χρωμάτων, των γεύσεων, των οσμών, σε «μερίδιο της Αιωνιότητας».

Η τζοϊσική γραφή παραπέμπει σε σαμανική τελετουργία: η άναρθρη κραυγή και ο ήχος, γίνεται πρώτα λέξη, ύστερα γλώσσα, ύστερα Λόγος –παράδειγμα στο επεισόδιο του «Πρωτέα»: «Το στόμα του έγινε καλούπι βγάζοντας ανείπωτη ανάσα: οοεεεααααα: βρυχηθμός καταρράκτη πλανητών, σφαιρικών, φλεγόμενων, που βρυχώνται εραπεραπεραπεραπεραπέρα.» Ο Τζιανπατίστα Βίκο διατυπώνει την ίδια θέση στη δική του γλώσσα: «Οι λέξεις μετεκκωνώνονται από τα σώματα και από τις ιδιότητες των σωμάτων για να εκφράσουν τα πράγματα του μυαλού και του πνεύματος» (*Scienza Nuova*, 1725, 237). Ιδού για ποιό λόγο το πρωτεϊκό σκυλί στην παραλία του Σάντυμάουντ (dog ως αναγραμματισμός του god), πηδά *σαν* λαγός, στέκεται *σαν* ελάφι, «χώνει το μουσούδι στα κύματα θεόρατους θαλάσσιους ελέφαντες», «βγάζει γλώσσα λύκου», τρέχει *σαν* μοσχάρι, *είναι* *όμοιο* με λεοπάρδαλη και πάνθηρα... ώστε στο τέλος, μέσα από τις καταγιτιστικές μεταφορές και τις παρομοιώσεις, να μεταμορφώνεται σε Θεό!

Ας θυμηθούμε και τον Φλομπέρ σε ένα ανάλογο κείμενο φαντασιακών μεταμορφώσεων που ευθέως διαλέγεται με τον «Πρωτέα» του Τζοϊς: «Ιδού που ένα ψάρι γίνεται χελώνα· παίρνει το ρύγχος του αγριόχοιρου, το ανάστημα ενός νάνου» λέει ο παμπόνηρος Ιλαρίων στον Άγιο Αντώνιο. Και ο (εν συγχύσει αθώς) Αντώνιος ερωτά: «Για ποιό λόγο;» Η απάντηση του φλωμπεριανού Ιλαρίωνος, θα μπορούσε να είναι του Τζοϊς –σε ερώτηση για το εφεκτικό στις αναγνωστικές μεταμορφώσεις υπερκείμενό του: «Για να επανέλθει η ισορροπία, για να χτυπηθεί το κακό. Η ζωή εξαντλείται, οι μορφές αχρηστεύονται· χρειάζεται να συνεχίσουν διά των μεταμορφώσεων» (*Πειρασμός του Αγίου Αντωνίου*, κεφ. V).

XIII.

Αυτή η εξαρτημένη σχέση ανάμεσα στη διά του Λόγου Δημιουργία και στη Δημιουργία του Σύμπαντος Κόσμου, αντανακλάται στη δεσμευτική σχέση ανάμεσα στον Δημιουργό του τζοϊσικού Υπερκείμενου και στον δημιουργό του μεταφράσματός του. Αυτή η παρατήρηση ας μην εκληφθεί ως ο κοινός τόπος που αφορά κάθε μετάφραση, δηλαδή τη *σχέση ιδιοποίησης* του ξένου από το νέο κείμενο.

Το τζοϊσικό κείμενο εφόσον μοιράζεται τη συγγραφική αυθεντία με τον αναγνώστη δεν εμπίπτει στην παραδοσιακή σχέση ιδιοποίησης του πρωτοτύπου από το μετάφρασμα. Διότι εδώ συμβαίνει το εξής παράδοξο: ο μεταφραστής μετασχηματίζει σε δημόσιο λόγο όχι απλώς ένα αλλότριο κείμενο (όπως συμβαίνει στις άλλες μεταφράσεις) αλλά *τη δική του συνδημιουργία με τον*

¹³ Εδώ υπαινίσσομαι τη διαδικασία των «Επιφανειών» για την οποία βλ. περισσότερα στο ό.π. Μαραγκόπουλος, σ. 54, 74, 76, 78, 82, 96, 101, 181, 210-11, 305, 319, 327-28, 373.

συγγραφέα –αυτήν που έχει δημιουργηθεί στην αναφερθείσα μυητική με το Υπερκείμενο διαδικασία.

Αυτή η δεσμευτική σχέση υπογραμμίζεται και στην περίφημη φράση (πάντα στον «Πρωτέα») που δίνει αποστομωτική απάντηση στα αιώνια παράπονα για τις δυσκολίες ανάγνωσης / μετάφρασης του τζουϊσικού υπερκειμένου: «Σας φαίνονται σκοτεινά τα λόγια μου. Δεν νομίζετε πως η σκοτεινιά είναι μέσα στην ψυχή μας;»

XIV.

Από τις προηγούμενες θέσεις αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα λάθη που «καταστρέφουν» τις όποιες μεταφράσεις του Τζόις δεν είναι τυπικά μεταφραστικά λάθη. Είναι λάθη ανάγνωσης. Αν διαβάσει κανείς το *Ulysses* ή το *Wake* ως οποιοδήποτε μυθιστόρημα θα μεταφράσει ένα (λιγότερο ή περισσότερο κατανοητό) εξελληνισμένο μυθιστόρημα. Αν το αντιμετωπίσει ως μυστικό Υπερκείμενο που «μεταφράζει τον κόσμο» θα το μεταφράσει ως συνδημιουργός του Ιρλανδού. Στη δεύτερη περίπτωση οι διαφορές (ακόμα και στις περιπτώσεις τυπικών μεταφραστικών αστοχιών...) θα είναι εμφανείς. Η κυριότερη: η όποια «σκοτεινιά» του τζουϊσικού Υπερκειμένου θα αποδίδεται με ισοδύναμη «σκοτεινιά». Να επαναλάβω ως κατακλείδα τον τζουϊσικό αποτροπαϊκό ψαλμό: «Σας φαίνονται σκοτεινά τα λόγια μου. Δεν νομίζετε πως η σκοτεινιά είναι μέσα στην ψυχή μας;»